

Кутуєв П. В.

ПАРАДИГМА ДЕРЖАВИ, ЩО СТИМУЛЮЄ РОЗВИТОК У СОЦІОЛОГІЇ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У статті розглядається концепція держави, що стимулює розвиток у західній соціології модернізації. Обговорюються ідеально типові риси такої держави й аналізуються приклади політики розвитку, яку утверджують ці держави. Парадигма держави, що стимулює розвиток, порівнюється із структурно-функціоналістськими та критичними (такими як світ-системний аналіз) спробами концептуалізації стратегій розвитку на шляху до модерного суспільства.

Виникнення й досягнення панівного статусу теорії модернізації в соціології 50-60-х років ХХ сторіччя було пов'язано з інтелектуальною гегемонією поглядів Т. Парсонса на соціальні зміни в цілому та на шлях до модерного суспільства зокрема. Послідовник Парсонса і творець неофункціоналізму Дж. Александер слушно зауважив, що соціологічні традиції (парадигми, школи або дослідницькі програми; вибір термінології залежить від філософсько-методологічної орієнтації дослідника) засновуються мислителями, які набувають харизматичного статусу [1].

Рутинізація парсонсівської теорії дії та соціальних систем перетворила цей концептуальний інструментарій, який розроблявся на основі методологічних засад аналітичного реалізму («конкретне застосування теорії дії слід відрізнити від її аналітичного значення» [2]) - таким був лапідарний вердикт Парсонса ще у «Структурі соціальної дії»), на універсальну систему координат, яка механістично застосовувалась прибічниками цього напрямку для інтерпретації процесів соціальних змін та модернізації конкретних суспільств. Аналогічну рутинізацію та вульгаризацію свого часу пережило вчення Маркса, все розмаїття якого послідовники на кшталт Поля Лафарга зводили до принципу економічного детермінізму, таким чином надавши статусу легітимної парсонсівській інтерпретації марксизму як переформулювання утилітаризму класичної політекономії з позиції радикальної політики та проігнорували багатомірний, синтетичний характер соціальної теорії Маркса. Тому адекватною є критика Р. Дарендорфа на адресу ортодоксальних послідов-

ників Парсонса, які зосереджувались на безконфліктних, безпроблемних аспектах соціального розвитку.

Більше того, наголос на функціоналістському підході до суспільства, тобто концептуалізація його як соціальної системи, що диференціюється на чотири підсистеми, кожна зі своєю функцією (економіка у цій схемі виконує функцію адаптації, політика - ціледосягнення, соціетальна спільнота - інтеграції, соціокультурна - латентної підтримки зразка), призвела до розчинення поняття держави як одиниці аналізу у концепціях політичної системи та колективної поведінки. Держава фактично не розглядалась як автономний діяч, спроможний прискорити або загальмувати соціальний розвиток та суттєво вплинути на констеляцію соціальних сил у суспільстві. Дослідники, за словами американського соціолога С. Краснера, «писали про уряд, політичний розвиток, групи захисту інтересів, голосування, законодавчу поведінку, лідерство та бюрократичну політику, тобто майже про все, що завгодно, крім "держави"» [3]. Іншим екстремом у дискурсі про суспільний розвиток і модернізацію в західній соціології стало виникнення світ-системного аналізу з його категоричними твердженнями про світ-системи, а не національні держави як одиниці аналізу в соціології та неможливість національного розвитку в рамках сучасної капіталістичної світ-системи [4].

Послідовники Парсонса дуже часто були схильні абсолютизувати його твердження, що «проблема пояснення походження зразка культурної та соціальної організації фундаментальним чином відрізняється від проблеми пояс-

нення його розповсюдження за допомогою вже існуючих прикладів. Те, що модерне індустріальне суспільство стало первинною моделлю для світу, в цілому навряд чи може піддаватись сумніву» [5]. Воно, в свою чергу, спиралось на парсонсівську інтерпретацію веберівських ідей про унікальний характер модерного соціального порядку Заходу: «Вебер розглядав розвиток сучасного західного світу, а особливо ту його частину, що перебувала під впливом аскетичного протестантизму, як авангард найважливішої еволюційної тенденції. ...Вирішальне значення в нестабільному сучасному світі економічного розвитку на рівні промисловості та на більш сучасних рівнях політичної організації не може розумітись окремо від цього ширшого еволюційного контексту» [6]. Наприклад, такі соціологи, як А. Інкелес та Д. Сміт у своєму дослідженні переходу від традиції соціальної організації до модерного суспільства розглядають цей процес як один із вимірів лінійного, універсального процесу раціоналізації культури, що, у свою чергу, визначається раціоналізацією матеріального життя, тобто технологічними змінами, зумовленими індустріалізацією [7].

Саме проти таких поглядів і було спрямоване теоретизування та емпіричні дослідження в межах парадигми держави, що стимулює розвиток (далі ПДСР), яка, спираючись на досягнення руху «повернення держави назад» до соціологічного аналізу, намагалась на той же час уникнути односторонності як прибічників структурного функціоналізму, так і концепції центральності держави. До найвпливовіших представників руху «повернення держави назад» можна віднести таких авторів, як Ф. Скорчол, Ч. Тіллі, П. Еванс, Д. Рюшемейер. Найповнішого формулювання ПДСР набула у працях П. Еванса та Д. Рюшемейера. Будучи чільними представниками руху «повернення держави назад» (інша назва - підхід, що наголошує на центральності держави), Еванс і Рюшемейер намагаються позбавитись дещо одновимірного «структурного» ухилу, що був притаманний дослідженням інтелектуального лідера руху Феда Скорчол наприкінці 70-х - на початку 80-х років ХХ сторіччя. Така позиція, з одного боку, давала змогу виробити адекватні методологічні підходи до концептуалізації ролі держави у суспільних трансформаціях та розвитку, але водночас призводила до ігнорування ролі ідеологічних структур та їх впливу на трансформаційний потенціал держави. Як твердила Ф. Скорчол у своїй програмній праці «Держави і соціальні революції»: «для пояснення соціальних революцій (як одного з різновидів суспільних трансформацій. - П. К.) необхідно проблемати-

зувати, по-перше, виникнення (але не «творення», наприклад, ідеологічним авангардом) революційної ситуації всередині самого режиму. Після того дослідник має бути в змозі ідентифікувати об'єктивно визначені та складні переплетення різноманітних дій відмінно розташованих груп - переплетення, що визначають форму революційного процесу та дозволяють виникнути новому режиму. Дослідник може досягнути такої комплексності виключно за допомогою одночасного зосередження на інституційно детермінованих ситуаціях та відносинах всередині суспільства та на взаємовідносинах суспільств у рамках міжнародних структур, що постійно розвиваються у всесвітньо-історичному контексті. Прийняття такого безособового та несуб'єктивного погляду, який наголошує на зразках відносин між групами та суспільствами, означає згоду з позицією, яка може узагальнено називатися структурною перспективою на соціокультурну реальність» [8]. Прийняття позиції Скорчол, хоча і дозволяло подолати обмеження, що накладалися структурно-функціоналістськими та плюралістичними теоріями, водночас імпліцитно погоджувалося з фаталістичною недовірою до можливостей держави впливати на розвиток і модернізацію суспільства. (Варто зауважити, що згодом Скорчол пом'якшила свої формулювання щодо структурної детермінованості ролі держави і наблизилась до теоретизування у стилі ПДСР. Як приклад такого інтелектуального розвитку див. [9].)

Погляд на державу як на інституцію, що за певних соціально-історичних умов може виступати агентом розвитку (при цьому слід зазначити, що теоретизування представників ПДСР рухається в рамках веберівської системи координат, тому держава концептуалізується як набір організацій, що легітимно формулюють рішення, обов'язкові для виконання індивідами та іншими організаціями, котрі розташовані на певній території й у разі необхідності можуть реалізовувати свої рішення за допомогою сили), різко контрастує з надзвичайно впливовою позицією Адама Сміта, який вважав, що до функцій держави входять такі завдання: «по-перше, обов'язок захищати суспільство від насильства та завоювання іншими незалежними суспільствами; по-друге, обов'язок захищати настільки, наскільки це є можливим, кожного члена суспільства від несправедливості та гноблення з боку всіх інших членів суспільства, тобто обов'язок встановлення надійної системи правосуддя; і, по-третє, обов'язок створювати й підтримувати ті громадські роботи й ті громадські інституції, у створенні та підтримці яких ніколи не можна зацікавити індивіда чи невелику групу індиві-

дів, оскільки прибуток ніколи не зможе відшкодувати витрати індивіда або їх невеликої кількості; водночас ці заходи дуже часто дають суспільству в цілому набагато більше, аніж просте повернення витрат на них» [10].

Дослідження ролі держави у трансформації та розвитку набуває особливої актуальності для постленінських суспільств, які повинні - відповідно до вимог неоліберального консенсусу - усунути державу із суспільно-економічного життя, хоча лише держава може створити інституційну систему координат, у рамках якої може функціонувати ринок, відбуватись накопичування капіталу та розбудовуватись мережа соціального захисту. Саме ця особливість постленінського суспільства на ранній стадії його трансформації призводить до того, що ринок як елемент капіталізму не виникає як еволюційна універсалія у процесі структурної диференціації, а має проєктуватись: «такий спроектований капіталізм (або капіталізм без капіталістів як активної рушійної сили своїх класових інтересів), - твердить німецький соціолог Клаус Оффе, - залежить у щонайменших деталях від... рішень, які вимагають обґрунтування, а його розвиток не може спиратись на стихійну емерджентну еволюцію, що в основному була панівним зразком в історії західних капіталістів-першопрохідців. Новий клас підприємців (а відповідно й новий клас найманої робочої сили, у яку перетворюються вчорашні «робітники-громадяни») створюється відповідно до проєкту, що розроблявся політичними елітами» [11].

Найпотужнішим імпульсом для виникнення ПДСР став досвід подолання відсталості рядом країн Південно-Східної Азії (так званими Азійськими тиграми). Успіх цих країн, які на початковій стадії розвитку можна було віднести до напівпериферії, з одного боку поставив під сумнів жорстко детерміновану бінарну диференціацію світу, що пропонувалась теоретиками залежності (А. Г. Франком, Ф. Кардозо), а з іншого - підтвердила тезу І. Валерстайна про більшу гнучкість напівпериферійних суспільств у порівнянні як з ядром, так і з периферією [12].

Дослідження генезису капіталізму з перспективи історичної соціології підтверджує ключову роль, яку держава відігравала у становленні модерного економічного й соціального порядку, розвіюючи в такий спосіб міф про західноєвропейську індустріальну революцію як процес, що ініціювався виключно приватними інтересами [13]. Порівняльно-історичні дослідження свідчать, що покладання виключно на сили ринку, який саморегулюється, є утопією, і втручання держави є необхідним для стимулю-

вання та дисциплінування підприємницької поведінки капіталістичного класу. Держава відіграє важливу роль як в умовах наближення до ідеально-типової моделі ринку, коригуючи притаманну йому атомізовану раціональність, так і в ситуації, в якій структури ринку відхиляються від ідеально-типових стандартів, що є поширеним явищем у країнах периферії та напівпериферії. Як зауважують Еванс і Рюшемейер, у країнах третього світу (тобто периферії та напівпериферії) «існує висока вірогідність, що панівний клас включає тісно пов'язаних між собою власників олігополій, до того ж інтереси деяких з них є не локальними, а транснаціональними, а також не менш тісно пов'язану між собою аграрну еліту, чий інтерес є патрімоніальними та зорієтованими на прибуток одночасно» [14]. Надзвичайно важливим досягненням представників ПДСР є відмова від редукування держави до бюрократії: адже, як твердять Еванс і Рюшемейер, «через те, що держава розглядається як така, що одночасно виражає кілька протилежних тенденцій, ми беремо на озброєння дефініцію, що не прагне визначити наперед спосіб, у який ці проблеми будуть розв'язуватись у кожній історичній ситуації» [15]. (Як зауважував скрупульозний дослідник бюрократії та розвитку держави Д. Сейер, такі країни, як «Тайвань та Корея, навряд чи можуть розглядатись як зразки раціонально-легальної адміністрації або буржуазної демократії, а найбільш вражаючий успіх капіталізму у ХХ сторіччі було досягнуто острівною державою, яка характеризується тривалою політичною стабільністю та патерналістським соціальним етосом і в якій компанія Міцубісі була заснована за допомогою держави» [16].

Не заперечуючи того факту, що будь-яка держава є інструментом панування, прибічники ПДСР акцентують свою дослідницьку увагу на іншому вимірі існування держави - її ролі корпоративного діяча. За влучним формулюванням Кардозо, ми не можемо розглядати державу «виключно як вираження класових інтересів, не усвідомлюючи, що таке вираження вимагає організації, а оскільки остання не може бути нічим іншим як соціальною мережею індивідів, то вона існує сама по собі і має власні інтереси» [17].

Будь-яка держава - за винятком хіба що тоталітарних партій-держав - не є монолітною, а тому завжди існує загроза перетворення її на арену соціальних конфліктів між панівними та підкореними класами, які можуть прагнути перетворити державу на засіб досягнення своїх партикулярних інтересів. «Такі зусилля, - зауважують Еванс і Рюшемейер, - у разі дове-

дення до екстрему можуть призвести до фрагментації та паралічу держави (класичним прикладом цих тенденцій є веймарівська Німеччина. - Я. К.) як корпоративного діяча...» [18]. Одним із ключових вимірів держави, спроможної стимулювати розвиток, є її здатність формулювати й захищати універсальні інтереси суспільства, таким чином виходячи за межі одновимірного марксистського бачення сучасної держави, яке у парадигматичному формулюванні В. І. Леніна постулювало, що «будь-яка бюрократія і за своїм історичним походженням, і за своїм призначенням являє собою чисто і виключно буржуазну установу...» [19]. У своєму реальному функціонуванні держава реалізує протилежні цілі, будучи одночасно інструментом панування, захисником універсальних інтересів (громадянського) суспільства і водночас зберігаючи свою корпоративну ідентичність, яка є основою автономії держави візаві суспільства. Конкретно-історична комбінація вказаних характеристик держави не може визначатись априорі в рамках есенціалістської соціальної теорії і має контингентний характер, найбільш евристичною стратегією концептуалізації якої є веберівське поняття «вибіркової спорідненості» [20].

Незважаючи на те, що первинний поштовх у напрямку конструювання держави, яка стимулює розвиток, надійшов лідерам країн третього світу з Радянського Союзу з його стратегією розвитку з наголосом на центральному всеохоплюючому плануванні, державній власності на засоби виробництва та на масованих державних інвестиціях на підтримку індустріалізації, саме поєднання ринку з певними формами державного втручання мало ефективні результати.

Одним з найважливіших моментів в успішній реалізації проекту розвитку є створення бюрократичного апарату (бюрократія напівпериферійних країн у більшості випадків мала не раціонально-легальний, а патрімоніальний характер [21]). Завдання розбудови бюрократичного апарату не зводиться до створення відповідної матеріальної інфраструктури: як і в будь-якому процесі творення нових інституцій, де необхідним є подолання мікрораціональностей (вираз Г. Одонела) і заміна їх цінностями, які можуть стати основою для спільної раціональності менеджерів держави. Іншими словами, конструювання специфічного етосу державної служби є необхідністю [22], але завершення цього процесу може вимагати десятиріччя, якщо не покоління, - розкіш, яку більшість держав третього світу не можуть собі дозволити, а тому справедливим залишається висновок Еванса і Рюшмейєра, що «існування адекватної бюро-

кратичної машини залежить від більш тонких, тривалих процесів розбудови інституцій, що значно зменшує вірогідність наявності бюрократії, яку держава потребує саме в той момент, коли вона є найпотрібнішою» [23].

Підвищення ролі держави в економічному житті суспільства та посилення її впливу на процеси економічного розвитку й модернізації стає можливим за умови використання стратегічно розташованих підприємств, що знаходяться в державній власності. На думку Еванса і Рюшмейєра, така політика є «класичною і виправдовує себе, коли існує потреба усунути перешкоди приватним інвестиціям, які можуть створюватися зовнішніми факторами» [24]. Втручання держави до певної галузі економіки може також виконувати функцію сигналу приватним діячам; воно також допомагає визначати пріоритетні напрямки індустріальної трансформації. В умовах ринку, що контролюється олігополіями, державні підприємства можуть сприяти відновленню конкуренції. Зазвичай державні підприємства оперують у тих секторах економіки, які вимагають великих капіталовкладень та високої технологічної дисципліни (таких, наприклад, як енергетика, переробка нафтопродуктів, видобувні галузі). Проте крах спроб активного втручання держави до сільського господарства демонструє межі її дій - сільське господарство є розпороченим у порівнянні з промисловістю, і безпосередній контроль за ним був проблематичним навіть для країн соціалістичної орієнтації (недарма реформи в Китаї почалися із зменшення контролю над аграрним сектором) і є зовсім недосяжним для капіталістичних країн напівпериферії. Водночас держава може відігравати активну роль у маркетингу, особливо на міжнародному рівні, і впливати на структуру земельної власності за допомогою земельної реформи. Слід зауважити, що дослідники, які дотримуються ПДСР, ставлять під сумнів пріоритет приватної власності у ринковій економіці, оскільки «конкуренція та регулювання є більш важливими чинниками, що визначають економічні показники, ніж власність... Насправді концентрація на питанні про власність може бути шкідливою, якщо вона відволікає увагу від більш фундаментальних питань» [25].

Успіх втручання держави в соціально-економічне життя є можливим за умови збереження її автономії при одночасній капіталістичній орієнтації; перетворення держави на інструмент досягнення персональних цілей її менеджерів призводить до формування клептократичної держави, що гальмує розвиток. Парадоксально, але зменшення ступеня автономії такої держави

може позитивно вплинути на соціально-економічний розвиток. Попри всю можливу автономію держава, що сприяє розвитку, рідко коли може повністю ігнорувати інтереси панівних класів. Автономія держави може зростати, якщо панівні класи перебувають у стані конфлікту між собою (наприклад, зіткнення традиційних латиноамериканських еліт, чий вплив базувався на земельній власності, із промисловцями), або в разі опору з боку експлуатованих класів. Наприклад, перуанські військові, придушивши селянські заворушення, взяли державний апарат під свій контроль і використали його проти землевласницької еліти.

Автономія держави може виявлятися не лише у виборі певних стратегій накопичування капіталу, а й у державній політиці з розподілу та перерозподілу економічних ресурсів. На думку Еванса і Рюшемейера, Тайвань може слугувати прикладом удосконалення системи розподілу доходів, яке було результатом не лише земельної реформи 50-х років, а й заохочення тих галузей промисловості, які були спрямовані на поліпшення експортних показників. Результатом такої політики стало зростання реальних заробітків та поліпшення розподілу доходів [26].

Для держави, що стимулює розвиток, важливим є відхід від економічної ортодоксії, яка вимагає визначення «правильних цін» за допомогою ринкових механізмів та зосередження на творенні «правильних інституцій» навіть за рахунок тимчасового викривлення цінової структури ринку.

Оригінальним внеском до соціології розвитку та модернізації з боку ПДСР є переосмислення її представниками наслідків взаємодії між національною державою та транснаціональними корпораціями (ТНК). Якщо дискурс глобалізації вимагає від усіх національних держав створення якнайсприятливішого клімату для ТНК, погрожуючи втечею капіталу, а теоретики лівого спрямування з підозрою ставляться до діяльності ТНК, то прибічники ПДСР пропонують більш аналітично-індуктивну методологію оцінки такої взаємодії.

Аналізуючи різні сектори економіки в напівпериферійних країнах (предметом аналізу стають видобувні галузі, промисловість та позики капіталу), Еванс ставить під сумнів апріорну оцінку наслідків проникнення ТНК до країн третього світу лише як використання природних ресурсів закордонними компаніями, котрі наймають локальних робітників виключно як некваліфіковану робочу силу, експлуатують природні ресурси й експортують усю видобуту сировину за межі країни. За таких умов локальна компрадорська держава отримує лише сим-

волічні податкові надходження та незначну частку прибутків корпорацій. Адекватна політика держави, що стимулює розвиток, спроможна радикально змінити цю традиційну картину, оскільки після первинних інвестицій ТНК стають більше зацікавленими у продовженні своїх операцій, а із зниженням витрат виробництва локальні компанії стають спроможними замінити ТНК; держава отримує важелі впливу на ТНК, що дає їй змогу збільшити надходження до бюджету за допомогою підвищення податків та залучення локальних компаній до виробництва. Це, в свою чергу, дає змогу державі активніше розбудовувати свою інституційну інфраструктуру та використовувати кваліфікованих менеджерів, які дають державі можливість активнішого втручання до економіки за допомогою таких інструментів, як інвестування та націоналізація. Отже, держава, яка на перших стадіях є занадто бідною для експлуатації власних природних ресурсів, збагачується за допомогою ТНК, які розробляють ці ресурси, і стає спроможною «шантажувати» ТНК, які вклали свій капітал в інвестиції і таким чином стають чутливими до пресингу з боку держави. Звичайно, що загроза націоналізації не є абсолютною зброєю в руках держави у боротьбі з ТНК, оскільки останні можуть перенести свою діяльність до інших країн і конкурувати із зоною своїх первинних інвестицій.

У таких випадках, як промислове виробництво, що належить ТНК, та позики капіталу, держава, що прагне реалізувати власний проект розвитку, знаходиться у складнішій ситуації порівняно з попереднім випадком, оскільки промисловість переживає цикли технологічного оновлення набагато частіше, ніж це має місце у видобувних галузях. Окрім цього, ТНК зазвичай мають тісніші контакти з локальною буржуазією, а тому менеджерам держави складніше досягнути більшого контролю за ТНК, враховуючи опір локального капіталістичного класу, який цілком реалістично переймається можливістю зменшення власної автономії у випадку успіху держави стосовно ТНК. Проте і в цій ситуації за умови зростання інфраструктурної влади держави (американський соціолог Майкл Манн визначає останню як здатність держави проникати та центрально координувати діяльність суспільства за допомогою власної інфраструктури, протиставляючи її деспотичній владі, яка спирається на чистий примус) [27], стає можливим досягати таких форм партнерства з ТНК, які є економічно вигідними і державі, і місцевим виробникам (класичним прикладом може слугувати розвиток взаємодії між мексиканською державою та автомобілебудівними ТНК) [28].

Не заперечуючи очевидного факту, що позики капіталу можуть суттєво обмежувати автономію держави-боржника та зменшувати набір політичних інструментів здійснення впливу на ключових економічних діячів, що знаходяться в її розпорядженні («новий світ боргу», так охарактеризувала сучасний світовий порядок британська дослідниця Сюзан Стрейндж) [29], представники ПДСР наголошують на неоднозначних наслідках транснаціонального капіталу, оскільки більшість кредитів надаються під гарантії держави і слугують розвитку інфраструктури, а тому ефективно розпорядження ними може значно посилити позицію держави як агента розвитку. Більше того, на думку П. Еванса «закордонні позики суттєво підвищують владу держави vis-a-vis місцевої буржуазії, оскільки держава тепер не змушена поклатись на локальні еліти як єдине джерело ресурсів. Це особливо важливо для режимів, чий трансформативний проект передбачає усунення певних сегментів традиційних еліт» [30].

Таким чином, коли державі вдається набути ефективних важелів впливу на ТНК, позбавляючи останні монопольного права визначати рішення держави, вона стає спроможною досягти більш збалансованого розподілу своїх сил і робить кооперацію взаємовигідною. Така політика заперечує безапеляційний вердикт критичних соціологів на адресу програм структурної перебудови економіки (а відповідно і діяльності ТНК), що пропагуються міжнародними фінансовими інститутами, як такі, що «закривають короткий історичний період, коли політична незалежність перервала зв'язок між залежними економіками Африки та державами - кредиторами ядра глобального капіталізму. ...Власники міжнародних грошей та локальний політичний істеблішмент були об'єднані й консолідовані в урядових структурах країн-боржників. Це, в свою чергу, посилює процес консолідації влади для нових еліт з міжнародними зв'язками, які керують великими африканськими компаніями, торговельними організаціями, інвестиційними центрами, банками та міністерствами національної держави. Врешті-решт, доступ до міжнародних грошей стає фактором, який впливає на структуру суспільства, забезпечуючи нові моделі культурних орієнтацій. Структурна перебудова посилює владу банків, великих компаній та локальних еліт - тих, хто може приєднатись і допомогти концентрації транснаціональних інвестицій. ...Ринки було створено, а доступ до них керувався задля нової конфігурації колоніального зразка залежного розвитку» [31].

Держава, що стимулює розвиток, має бути носієм специфічних характеристик. Апарат та-

кої держави повинен не лише бути здатен незалежно формулювати свої цілі (мати автономію), а й володіти ресурсами, необхідними для їх втілення, незважаючи на опір впливових інтересів. «Там, де держава є слабкою і/або знаходиться під контролем партикулярних інтересів,- пишуть Рюшемейер і Путерман,- ми дуже часто спостерігаємо згубну політику, безпосереднім результатом якої стає збагачення впливових діячів і/або підтримка хисткої влади держави» [32]. Менеджери держави, що стимулює розвиток, повинні бути зацікавлені у переслідуванні завдань розвитку. Водночас «автономія держави та баланс влади, який надає державі шанс доминувати над партикулярницькою опозицією, повинні доповнюватись тісним зв'язком між тими, хто виробляє політику держави, та діловою елітою. Це тонке поєднання незалежності й кооперації, або "укорінена автономія держави" (embedded state autonomy), як називає це явище Пітер Еванс,- забезпечує надходження необхідної інформації менеджерам держави та бажання обох сторін співпрацювати. Це радикально посилює здатність держави трансформувати соціально-економічні відносини, що принципово відрізняється від набуття державою виключно примусової, репресивної влади» [33].

Напевно, ми можемо лише погодитись із висновком відомого британського дослідника радянського «реального соціалізму» Алека Нове, який твердить, що постленінські країни навіть Східної Європи (чий розвиток для України поки що є недосяжним зразком), успадкували від попереднього режиму спотворену структуру промисловості, яка до того ж є екологічно небезпечною і характеризується відсутністю засобів комунікації та інфраструктури. Адекватність неоліберальної моделі за рецептами рейганоміки і тетчеризму умовам постленінізму є більш ніж сумнівною, адже навіть в умовах західних держав ядра капіталістичної світ-системи наслідки політики «нових правих» були далекими від економічного успіху: «Рейгану вдалося за вісім років перетворити Сполучені Штати з найбільшого у світі кредитора у найбільшого в світі боржника...» [34]. Відданість постленінських еліт антиплановій ідеології (дуже часто кон'юнктурно-позірної) змушує їх запозичувати моделі розвитку з підручників з вільної ринкової економіки, але за умов, коли існує гостра нестача саме приватного капіталу, ігноруючи, таким чином, уроки Японії та Південної Кореї [35].

Безумовно, не всі заходи, що здійснювались такими зразковими з точки зору розвитку державами, як Південна Корея і Тайвань, заслуго-

вують на копіювання. Держава в цих країнах була змушена кооперувати з капіталістичним класом (хоча і виявилася спроможною дисциплінувати окремі його сегменти) та зазвичай жорстко придушувала робітничий рух, використовуючи політику репресій і матеріальних заохочень одночасно (так, тайванський уряд першочергової важливості надавав саме стабільності цін, аби уникнути різкого погіршення фінансового стану працівників розгалуженої бюджетної сфери). Не слід також забувати, що велика кількість держав, що виступали як каталізатор розвитку в країнах третього світу, були однопартійними авторитарними режимами. Але автономія держави не може розглядатись як еквівалент авторитарної диктатури та бюрократичної зарегульованості, як демонструє приклад ірландської гнучкої (на протигагу бюрократичній) держави, що стимулює розвиток. На одного успішного з точки зору розвитку Піночета, який ефективно використав ідеї Вірджинської (а не Чиказької, за усталеною думкою) школи

політичної економії, припадають десятки не менш жорстоких диктаторів, чиє правління залишило по собі економічну руїну, відновлення якої вимагає не одного десятиріччя (переконливим прикладом може слугувати Аргентина). Тому орієнтація на українського Піночета, імпліцитно наявна в дослідженнях такого автора, як Пол Кубічек, є хибною теоретично і небезпечною практично [36].

Сприйняття держави як автономного агента розвитку стає елементом дискурсу політичного істеблшменту України після декади ортодоксально-ринкової риторики [37]. Перед дослідниками тепер постає завдання зафіксувати умови, за яких стане можливим виникнення і успішне функціонування української держави, що стимулює розвиток. Але ми повинні усвідомлювати, що така мета ускладнюється відсутністю історичної дистанції, адже не дарма Мао Цзедун на запитання, якою є його думка про Велику французьку революцію, відповів: «Ще зарано говорити».

1. *Alexander J. C.* Formal and Substantive Voluntarism in the Work of Talcott Parsons: A Theoretical and Ideological Reinterpretation // *American Sociological Review.*- 1978.- Vol. 43.- №2.- P. 77.
2. *Парсонс Т.* О структуре социального действия.- М.: Академический Проект, 2000.- С. 273.
3. *Krasner S.* Approaches to the State // *Comparative Politics.*- 1984.- Vol. 16.- № 2.- С. 223.
4. *Wallerstein I.* Geopolitics and Geoculture. - Cambridge: Cambridge University Press, 1992.- P. 97. Детальніше про світ-системний аналіз та його застосування до постленінського контексту див.: *Kutuev P. V.* Ukrainian Post-Leninist Transformation From the World-System Perspective // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Соціологія.- 2001. - Т. 19.
5. *Parsons T.* Introduction // *Weber M.* Sociology of Religion.- Boston: Beacon, 1963. - P. LXXI.
6. *Ibid.* - P. LXX.
7. *Inkeles A., Smith D.* Becoming Modern.- Cambridge: Harvard University Press, 1974.- P. 160.
8. *Skocpol T.* States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China.- Cambridge: Cambridge University Press, 1979.- P. 18.
9. *Skocpol T.* Social Revolutions in the Modern World.- Cambridge: Cambridge University Press, 1994.- P. 18.
10. Цит. за: *Stepan A.* The State and Society: Peru in Comparative Perspective.- Princeton: Princeton University Press, 1978.- P. 7-8.
11. *Offe C.* Varieties of Transition: The East European and East German Perspective.- Cambridge: MIT Press, 1997.- P. 39.
12. *Wallerstein I.* The Capitalist World Economy- Cambridge: Cambridge University Press, 1993.- P. 97.
13. *Polanyi K.* The Great Transformation.- N. Y.; Boston: Beacon, 1957.
14. *Rueschemeyer D., Evans P.* The State and Economic Transformation: Toward an Analysis of Conditions Underlying Effective Intervention // *Bringing the State Back In / Ed. by P. Evans, D. Rueschemeyer and T. Skocpol.* - Cambridge: Cambridge University Press, 1985.- P. 45.
15. *Ibid.*- P.47.
16. *Sayer D.* A Notable Administration: English State Formation and the Rise of Capitalism // *American Journal of Sociology.*- 1992. - Vol. 97.- №5.- P. 1411.
17. *Cardoso F. H.* On the Characterization of Authoritarian Regimes in Latin America // *The New Authoritarianism in Latin America / Ed. by D. Collier.*- Princeton: Princeton University Press, 1979.- P. 51.
18. *Rueschemeyer D., Evans P.* The State and Economic Transformation.- P. 47.
19. *Ленин В. И.* Экономическое содержание народничества и критика его в книге г. Струве // Избр. соч. в 10 т.- М.: Политиздат, 1984.- Т. 1.- С. 272-273.
20. *Кутуєв П. В.* Концепція вибіркової спорідненості в соціології Макса Вебера // Соціологія: теорія, методи, маркетинг.- 1999. - № 3. - С. 136-148.
21. *Kutuev P. V.* Democracy, State and Development: The Case of the Post-Leninist Ukraine // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Соціологія.- 1999.- Т. 11- С. 4-12; *Kutuev P. V.* Cultural Tradition and Socio-economic Dynamics: Weberian Perspective on Capitalism and Modernity in Ukraine // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Соціологія.- 2000.- Т. 18.- С. 4-10.
22. *Kutuev P. V.* Public Service Ethos in Ukraine // *Professionalization of Public Servants in Central and Eastern Europe / Edited by J. Jabes.* - Bratislava and Tallinn: NISPAcee, 1997.- P. 94-100.
23. *Rueschemeyer D., Evans P.* The State and Economic Transformation.- P. 48-49.
24. *Ibid.*- P. 57.
25. *Yarrow G.* Privatization in Theory and Practice // *Economic Policy.* 1986.- Vol. 1. - № 2.- P. 364.
26. *Rueschemeyer D., Evans P.* The State and Economic Transformation.- P. 66.
27. *Mann M.* The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results // *Mann M.* States, War and Capitalism: Studies in Political Sociology.- Oxford and Cambridge: Blackwell, 1988.- P. 7.
28. *Evans P.* Transnational Linkages and the Economic Role of the State: An Analysis of Developing and Industrialized Nations in the Post-World War II Period // *Bringing the State Back In / Ed. by P. Evans, D. Rueschemeyer and T. Skocpol.* - Cambridge: Cambridge University Press, 1985. - P. 202.
29. *Strange S.* The New World of Debt // *New Left Review.*- 1998. - № 230. - P. 91-114.
30. *Evans P.* Transnational Linkages and the Economic Role of the State.- P. 205.
31. *Bracking S.* Structural Adjustment: Why it Was Not Necessary and Why it Did Work? // *Review of African Political Economy.*- 1999. - № 80.- P. 209.

32. *Rueschemeyer D., Puttrman L.* Synergy or Rivalry? // State and Market in Development: Synergy or Rivalry? / Ed. by L. Puttrman and D. Rueschemeyer. - Boulder and London: Lynne Rienner Publishers, 1992.- P. 256.
33. Ibid.- P. 256-257.
34. *Nove A.* Some Thoughts on Plan and Market // State and Market in Development: Synergy or Rivalry? / Ed. by L. Puttrman and D. Rueschemeyer.- Boulder and London: Lynne Rienner Publishers, 1992.- P. 44.
35. Ibid. - P.45.
36. *Kubicek P.* Post-Soviet Ukraine: In Search of a Constituency for Reform // The Journal of Communist Studies and Transition Politics. - Vol. 13.- № 3. - P. 111-112.
37. Україна: поступ у 21 століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000-2004 рр. Послання Президента України до Верховної Ради України // Урядовий кур'єр.- 28 січня 2000. - С. 7.

P. V. Kutuev

DEVELOPMENTAL STATE PARADIGM IN SOCIOLOGY: A CONCEPTUAL ANALYSIS

The article focuses on the analysis of the concept of developmental state in Western sociology of development and modernization. The ideal-typical traits of such a state are being discussed and case-studies of the politics of development pursued by those states are being analyzed. Developmental state paradigm is compared with structural-functional and critical (e. g., world-system analysis) attempts at conceptualization of strategies of development and path to modern society.